

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477.7):261.8«18»(043.5)

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/3.1>**Авдєєва О.С.**

Бердянський державний педагогічний університет

КОНФЕСІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКРУТСЬКИХ НАБОРІВ У ПІВНІЧНОМУ ПРИАЗОВ'І В ХІХ СТОЛІТТІ

У статті розкрито конфесійні особливості рекрутських наборів до російської імперської армії в ХІХ столітті, які мали місце в межах Північного Приазов'я, як окремого під регіону Південної України. У динаміці охарактеризовано нормативно-правові акти, які регулювали військову повинність протягом досліджуваного періоду. Наведено специфіку організації та проведення військових наборів відповідно до конфесійної приналежності майбутнього рекрута. Основна увага в межах розвідки зосереджена на таких віросповідних групах, як іудеї, меноніти, «духовні християне» (духобори та молокане) та скопці. Усі ці групи були представлені в межах Північного Приазов'я. В рамках колонізаційної політики Російської імперії та задля швидкого економічного піднесення новозаселених земель були створені компактні поселення представників окремих конфесій та деномінацій. З огляду на загальну державну політику щодо кожної з віросповідних груп регламентувалась і специфіка військової повинності. Так, іудеї відбували військову повинність окремо від християнської громади. Для них було встановлено інший віковий ценз, оскільки мета рекрутської служби для іудеїв була децю іншою, ніж для християн. Меноніти перебували у відокремленому стані від решти населення імперії стосовно військової повинності. Вони сповідували релігійний пацифізм і були єдиною конфесією, яка під час міграції до імперії отримала «довічне» позбавлення від служби. Однак реформи середини ХІХ століття докорінно змінили цю норму, що спричинило від'їзд менонітів за межі держави. Щоб припинити цей процес влада змушена була піти на поступки і запропонувати для менонітів альтернативний варіант служби. Представники «духовних християн», попри пацифістські ідеї у власному віровченні, пільгами не користувались. Скопці пацифістами не були, однак також зазнавали гоніння з боку влади (на відміну від духоборів та молокан під час правління усіх імператорів). Держава часто використовувала рекрутську службу як покарання для тих, хто «відпав» від православ'я. У місцях проходження служби для сектантів створювались всі умови для швидкого переходу їх у офіційний варіант православ'я.

Ключові слова: військова повинність, рекрутський набір, Північне Приазов'я, конфесія, армія.

Постановка проблеми. Україна як європейська держава акцентує увагу на толерантності в усіх сферах суспільного життя, зокрема йдеться про етнічні та конфесійні відносини. Міжконфесійна взаємодія була і залишається повсякденним явищем і проявляється у побуті, шлюбно-сімейних відносинах, під час професійної діяльності тощо. Саме тому актуальності набувають окремі студії з історії міжконфесійних відносин, які творяться на межі історії Церкви та історії повсякденності одночасно.

Загострена ситуація на Сході України призвела до глобальних змін в українському суспільстві. Збройне протистояння викрило цілий ряд факто-

рів нестабільності, які так чи інакше пов'язані з етноконфесійною строкатістю. Північне Приазов'я охоплює південні частини Запорізької та Донецької областей і межує із зоною конфлікту. Формування сучасної української армії вимагає подальшого реформування, під час якого необхідно зважати на історичний досвід. Саме тому розгляд такої проблеми, як конфесійні особливості рекрутських наборів у Північному Приазов'ї в ХІХ столітті, набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що в українській історичній науці відчувається брак праць з історії міжконфесійних відносин загалом та з конфесійних особливостей

рекрутських наборів зокрема. Сама ж система рекрутства неодноразово ставала об'єктом наукових розвідок. Імперські дослідники зазвичай висвітлювали її як сталу систему комплектування армії та як обов'язкову податну повинність громадян [21]. Радянські історики значну увагу приділяли військовій історії Росії з огляду на перемогу у Другій світовій війні [4; 10; 11]. Для сучасної історіографії характерними рисами є висвітлення рекрутської повинності в окремих регіонах Російської імперії [22; 23]. Одночасно варто виділити ряд дослідників церковної історії, у доробку яких є роботи, дотичні до тематики цієї розвідки [12; 14; 17].

Постановка завдання. Метою цієї статті стало висвітлення конфесійних особливостей під час проведення рекрутських наборів у російську армію на матеріалах Північного Приазов'я у XIX столітті. При цьому основну увагу зосереджено на представниках таких віросповідних груп, як іудеї, меноніти, духобори, молокани та скопці (з огляду на специфіку етноконфесійної мапи підрегіону).

Виклад основного матеріалу дослідження. Територія Північного Приазов'я, яка у XIX столітті включала в себе Маріупольський повіт Катеринославської губернії та Бердянський й Мелітопольський повіти Таврійської губернії, була позначена масштабними етносоціальними та релігійними трансформаціями. Через активну колонізаторську політику імперського центру на території краю розселились носії різних віросповідань, які активно сприяли формуванню строкатої конфесійної мапи підрегіону та суттєво вплинули на подальший його розвиток у всіх сферах суспільного життя. Варто зазначити, що на кінець XIX століття у Північному Приазов'ї нараховувалось 943 013 осіб обох статей. Абсолютну більшість з них становили православні (разом з єдиновірцями) – 87,2%. Другу сходинку обіймали протестанти – 5,36%, а третю – іудеї – 3,86%. Представники старообрядництва та всі ті, хто «ухилився від православ'я», нараховували 1,31% від загальної кількості мешканців у підрегіоні [3].

Російська імперія, для якої військова повинність була однією з найважливіших у загальній схемі державних повинностей, намагалась ефективно використовувати ресурси поліконфесійного населення. За часів правління Миколи I була проведена серйозна законодавча робота з упорядкування рекрутської повинності: були врегульовані правила найму, заміни, відкупу для різних категорій населення. Окрема увага в законах зазвичай приділялась «євреям» (яких точніше йменувати «іудеями», оскільки влада виділяла їх

саме за віросповідною ознакою). Так, 26 серпня 1827 року було прийнято два закони, які змінили роль військової служби в житті іудеїв. Відповідно до першого грошовий внесок, який вони сплачували раніше, скасовувався, і відтепер рекрутська повинність мала віддаватись «натурою» [18]. Другий закон детальніше висвітлював зміни і містив такі положення: грошовий внесок від євреїв можна було приймати виключно у випадках, коли у громади не було податкових боргів; повинність виконувалась окремо від християнської громади, кожною єврейською громадою (мешканцями-іудеями одного населеного пункту); від рекрутських наборів звільнялись особисто равіни, учні та особи, які закінчили школу, майстри з фабрик; призовний вік встановлювався від 12 до 25 років (з 12 до 18 років проходили підготовку до служби у відповідних закладах) тощо. Окремим пунктом гарантувались віросповідні права іудеям-військовослужбовцям [19]. Цей імператорський указ закріпив суттєві відмінності між іудеями та християнами. Зокрема, призовний вік для християн становив 17–35 років. Така різниця була пов'язана з різними цілями держави. У ситуації з християнами головною метою була охорона інтересів імперії, для чого необхідними були фізично здорові та дорослі рекрути. Щодо іудеїв, то тут держава прагнула через військову повинність зблизити їх з іншими віросповідними групами, трансформувати їх релігійні переконання та світогляд. Звісно, що легше це було зробити саме з малолітніми іудеями, відправивши їх до шкіл кантоністів [32, с. 51].

Переходи у православ'я зустрічались серед іудеїв, однак не всі відбувались через щирі переконання. Так, приблизно у 1890 році мешканець Бердянська двадцятирічний Федот Холомянський «піддався навіюванню» трьох селян з селища Верхній Токмак і перейшов з іудаїзму в православ'я. Вже за місяць він передумав, але законного зворотного шляху не було і Федот підпільно знову став Берком Пейсаховичем Холомянським. Судова тяганина тривала аж до 1897 року, справу було закрито лише після того, як Холомянський відбув у м. Севастополь виконувати військову повинність (за чергою, а не за рішенням суду) [2, с. 120–121].

Особливим конфесійним феноменом у межах Північного Приазов'я були меноніти, які за чисельністю посідали другу сходинку серед представників протестантизму у підрегіоні (2,31% від загальної кількості мешканців) [3, с. 191]. Меноніти відносились до німецькомовних колоністів,

однак етнічними німцями не були [15, с. 137]. Задля швидкої колонізації краю імперська влада заохочувала переселення менонітів шляхом надання їм цілого ряду пільг, у тому числі й звільнення від військової повинності. Імперія визнавала за менонітами право на пацифістські переконання, оскільки сама була зацікавлена в економічній ефективності останніх. Політику уряду щодо військової повинності для менонітів умовно можна поділити на два періоди – до військової реформи 1874 року та після.

Під час Кримської війни більшість менонітів вважали допустимим надати підводи та коней на потребу імперського війська, розгорнути шпиталі та працювати санітарами. Деякі лідери менонітів згодом були навіть нагороджені медалями, а на честь їх дій під час війни у колонії Гальбштадт (Молочанський округ) було встановлено пам'ятний знак [20, с. 25].

Запровадження з 1 січня 1874 року всестанової особистої військової повинності порушувало не лише попередні домовленості влади з менонітами, а й один з головних принципів віри – пацифізм. Відтепер пільги щодо звільнення від військової повинності зберігались на 20 років для тих, хто оселився в межах імперії за правилами від 19 листопада 1851 року та 18 грудня 1861 року. Для тих, хто не підпадав під дію правил відтермінування, становило 6 років. По закінченню обмежень меноніти відправлялись на службу, однак звільнялись від носіння зброї та проходили її у шпиталях або майстернях.

Керманічі менонітської спільноти намагались вирішити цю проблему і розпочали переговори з урядом. Корнеліус Янсен, який проживав у Бердянську та деякий час виконував обов'язки прусського консула, активно включився у цей процес. Він пропагував ідеї масової еміграції менонітів за межі імперії, оскільки вважав, що запропонована урядом служба санітарами є лише черговим кроком до повної військової повинності. Янсен друкував у Німеччині за власні кошти брошури та листівки, в яких роз'яснював сутність менонітського пацифізму і його порушення у нових імперських законах [27, с. 158].

Зустрічі проходили у максимально втаємничених обставинах, однак Янсена зрадили та видали поліції. Оскільки він був громадянином Пруссії, поліція не могла діяти самостійно і відправила його справу до Петербургу. У квітні 1873 року відповідним наказом Янсена було звинувачено у підбурюванні до заворушень. Він мусив протягом семи днів покинути імперію. Його фотографія

була розміщена на всіх прикордонних станціях, щоб унеможливити повернення [28, с. 29]. Янсену вдалося залучити до справи Бісмарка, щоб виграти час і встигнути продати нерухомість. У результаті термін зборів було збільшено до двох місяців і 26 травня 1873 року родина Янсенів на одеському пароплаві відбула до Америки [28, с. 30].

Все це призвело не лише до хвилювань, а й до від'їзду у 1871–1872 роках за межі імперії значної кількості менонітів. Зокрема, Бердянський повіт втратив близько 6 тисяч мешканців (третину від загальної кількості менонітів повіту) [15, с. 139]. Влада намагалась перешкодити від'їзду менонітів шляхом пропаганди в газетах, депортації агітаторів, затягування термінів видачі паспортів тощо. Оскільки всі ці дії не принесли бажаних результатів, менонітам була запропонована альтернативна служба в майстернях морського відомства, пожежних командах та командах лісного відомства [24, с. 28]. Пріоритетними вважались лісні команди, які були покликані розводити ліси на півдні імперії. Перша лісна команда у складі 123 менонітів була створена у 1881 році [27, с. 161]. Така альтернативна служба поширювалась на всіх менонітів, що оселились на російських землях до 1875 року, і зберігалась навіть за часів Першої світової війни.

Як і меноніти, частина російських релігійних сект заперечувала військову повинність. На межі XVIII–XIX століть у Північне Приазов'я активно почали переселятися сектанти з «Великоросії». Зокрема, йдеться про «духовних християн» – духоборів та молокан. Вони так само сповідували ідеї пацифізму, однак держава у справах військової повинності на поступки сектантам не йшла. Розміщуючи компактні поселення «духовних християн» у Північному Приазов'ї, імперія намагалась вирішити одразу дві проблеми – прискорити колонізацію краю та умовно ізолювати сектантів від решти громадян. Це спричинило навіть певну віротерпиму політику щодо переселених, за умови, що вони не стануть прозелітами [1, с. 50]. До того ж російське сектантство сприймалось владою як потенційний ресурс призовного контингенту. Кількість сект та чисельність їх adeptів постійно збільшувалась та через свою динамічність фактично не підлягала регулярному моніторингу. Окрім того, якісні характеристики рекрутів-сектантів часто виділяли їх серед призовників (вищій рівень грамотності через необхідність самостійно читати Євангеліє; міцніше здоров'я через відмову від алкоголю та паління; вища працездатність через ідейні настанови тощо).

У 1805 році духобори Приазов'я звернулись до Олександра I з проханням замість рекрутів виплачувати гроші (через значну кількість старих та калік). Подібна практика була узаконена для тих, хто мешкав у прикордонній 100-верстовій зоні. Олександр I у відповідь наказав брати у духоборів малих дітей на потреби флоту. У 1813 році три поселення духоборів отримали право заплатити в казну по одній тисячі рублів за кожного рекрута, якого мали надати у службу. З 1834 року духоборам дозволили зараховувати до своїх общин ногайців, які мешкали поруч, та наймати їх за гроші у рекрути. Через те, що така заміна коштувала 2 600 рублів, дозволити їй могли собі лише одиниці. В результаті таких дій більшість молодих духоборів були змушені йти на службу і навіть брати участь у Кримській війні. При цьому вони намагались виконувати настанови батьків і не стріляти в людей. Деякі ставали дезертирами та переховувались у духоборських поселеннях.

У 1832 році розглядалась справа Василя Леонова, який публічно проголосив себе духобором. Його батьки були духоборами, виселеними з Чернігівської губернії до Таврійської (місто Ногайськ). Він сам вважав себе духобором, однак після смерті батьків жебракував і усюди називався православним, щоб не мати проблем з поліцією. В 25 років він виявив бажання найнятися в рекрути за родину духобора Івана Рибіна та поїхав в Сімферополь, де і був взятий під варту. В результаті слухань було вирішено, що оскільки Леонов прозелітизмом не займався, відправити його в рекрути в Грузинську губернію [5].

У 1833 році у с. Нововасилівка постало питання про те, що дванадцять молокан виявились духоборами і вирішили переселитися до духоборських поселень Родіоновки та Тамбовки. Дозвіл влада їм надала, земельні наділи залишились у віданні общини. Переселення було заборонено лише для Василя Жмаєва, його сина Захарія та онука Фатєя через те, що вони були в першій рекрутській черзі. Решта нововиявлених духоборів була приписана до вказаних духоборських слобод [7].

З 1838 року Міністерство внутрішніх справ розіслало циркуляр про заборону молоканам наймати за себе рекрутів. Осіб, які від молокан підпадали під призов, необхідно було відправляти в окремих Кавказький Корпус для розміщення у військах, що діяли проти горців, щоб у них не було змоги проявляти свої переконання [25]. Вже за рік, 7 червня 1839 року, Указ імператора підтвердив, що молокани та духобори нікого

не можуть наймати за себе у рекрути (у тому числі й «магометан») [26].

Микола I ще на початку свого правління постановив, що ті з сектантів, хто не прийме православ'я та відмовиться служити у війську, будуть терміново відправлені у заслання у спеціально відведені для цього місця. У 1830 році духобори та молокани були зараховані до «найбільш небезпечних ересей», і вже 7 лютого 1839 року населення дев'яти поселень Мелітопольського повіту Таврійської губернії було заслано на Кавказ (загалом мігрувало 4 490 осіб) [1, с. 51]. Місце заслання було вибрано не випадково, а з метою «виховання» духоборів. Їх розмістили по сусідству з войовничими горцями, і духобори задля власного захисту змушені були брати в руки зброю та пізнати «хибність» свого віровчення [13, с. 759].

Окремою групою завжди була секта скопців. У Таврійській губернії скопці почали з'являтися близько 1820 року [6, арк. 1]. До Бердянського повіту їх переселили з Тамбовської губернії за рішенням суду. Пізніше вони прибували сюди вже за власним бажанням, і скопечество стало доволі поширеним явищем у Північному Приазов'ї. Однак навіть за часів віротерпимого Олександра I з ними було наказано поводитись як з «ворогами людства» [14, с. 309].

Скопці не сповідували пацифізм та активно пропагували своє вчення задля збільшення своєї ваги в секторі державного управління. У 1818–1819 роках відбувалась пропаганда скопечества у петербурзькому гарнізоні. Відповідно, вже у 30-х роках XIX століття репресивна політика проти скопців суттєво посилилась. Указ імператора від 7 липня 1835 року регламентував розміщення нових скопців у засланні у віддалених районах Сибіру серед іновірців. Наказом від 2 березня 1847 року скопців, нездатних до військової служби, слід було виселяти у Закавказький край. Там вони мали поповнювати інвалідну роту № 1942, сформовану із скопців [16, с. 58].

У 1832 році у с. Поповка Мелітопольського повіту було викрито осередок скопечества, у якому нараховувалось тридцять п'ять членів (шість чоловіків та три жінки мали ознаки відповідного каліцтва). З метою припинення поширення скопечької ересі винуватців було засуджено. Дев'ять чоловіків, якщо будуть визнані годними до служби, мали відправити у Кавказький окремий корпус (без зарахування общині за рекрутів). У разі визнання не годними – переселити до Закавказзя. Вісім жінок було відправлено на суконні фабрики до Іркутської губернії [6]. Однак

скопечтво продовжувало активно поширюватись теренами Північного Приазов'я.

У 1845 році до іменного списку скопців по Таврійській губернії потрапив державний селянин Андрій Олійник 29 років. Відповідно до наведеного рішення суду він мешкав у с. Поповка Бердянського повіту і ще в ранньому дитинстві був оскопленим. Після виявлення цього факту Олійника осудили в Сімферополі та віддали у солдати для служби як барабанщика чи флейтиста [8].

У 1846 році у с. Великий Токмак Бердянського повіту було викрито ще один осередок із дванадцяти членів. У них лікар каліцтв не виявив, однак за рішенням суду всі ці особи були відправлені до Закавказького краю – жінки на поселення, чоловіки як рекрути (без обмеження в умовах проходження служби) [9]. З часом заходи проти скопців лише посилювались, і 10 червня 1850 року Микола I затвердив нові правила покарання (позбавлення станових прав, заслання на нові території, таврування тощо) [16, с. 59].

Висновки. Отже, рекрутські набори в російську імперську армію у строкатому в етноконфесійному сенсі Північному Приазов'ї мали ряд конфесійних особливостей. Російська імперія демонструвала певну гнучкість у використанні ресурсів багатонаціонального та поліконфесійного населення. Зокрема, йдеться про відмінне законодавче поле в контексті організації призову християн та представників інших конфесій, передусім іудеїв. Відокремлений статус мали й меноніти, як основні прихильники ідеї релігійного пацифізму. Духобори та молокани, попри пацифізм, який сповідували, такого статусу не мали. Натомість вони часто підпадали під «гоніння» і поповнювали ряди рекрутів. Лише після проголошення імператором «релігійної свободи» у 1905 році відношення влади до сектантів (окрім скопців та хлестів) стало лояльним. Загалом держава використовувала рекрутчину як сталий засіб поповнення своєї армії та як дієве покарання для правопорушників (у тому числі тих, хто «відпав» від православ'я).

Список літератури:

1. Авдєєва (Любанська) О.С. Офіційна влада по відношенню до сектантів Північного Приазов'я (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2010. Вип. XXVIII. С. 49–52.
2. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с. С. 120–121.
3. Авдєєва О.С. Конфесійна структура населення Північного Приазов'я наприкінці XIX ст. (за матеріалами Першого всезагального перепису населення Російської імперії 1897 року). *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України*. 2011. Т. 23. С. 189–196.
4. Бескровный Л.Г. Русское военное искусство XIX века. Москва : Наука, 1974. 360 с.
5. Державний архів Автономної республіки Крим (ДААРК) Ф. 26. Оп. 4. Спр. 417. Арк. 3-7.
6. ДААРК. Ф. 26. Оп. 4. Спр. 419. Арк. 1-21.
7. ДААРК. Ф. 26. Оп. 4. Спр. 473. Арк. 1-3.
8. ДААРК. Ф. 26. Оп. 4. Спр. 1031. Арк. 21.
9. ДААРК. Ф. 26. Оп. 4. Спр. 1058. Арк. 1-25.
10. Зайончковский П.А. Военные реформы 1860–1870 гг. в России. Москва : Издательство Московского университета, 1952. 360 с.
11. Зайончковский П.А. Самодержавие и русская армия на рубеже XIX – XX столетий. Москва : Мысль, 1973. 351 с.
12. Клибанов А.И. История религиозного сектантства в России. Москва : Наука, 1965. 348 с.
13. Кузьмин-Караваев В. Уклонение от воинской повинности. *Вестник Европы*. 1906. № 10. С. 756–770.
14. Лиман І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2004. 488 с.
15. Любанська О. Особливості релігійної структури німецькомовної спільноти запорізького краю у XIX ст. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України*. 2009. Вип. 18. С. 133–144.
16. Нагорний В.В. Правові засади переселенської політики Миколи I відносно православних сектантів українських губерній Російської Імперії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. № 6-1. Том 1. С. 56–59.
17. Никольский Н.М. История русской Церкви. Минск : Беларусь, 1990. 541 с.
18. Полное собрание законов Российской империи. Собрание II. Т. II. №1329
19. Полное собрание законов Российской империи. Собрание II. Т. II. №1330
20. Реймарус А. Меннониты (краткий очерк). Москва : Безбожник, 1930. 83 с.

21. Сидоренко Г. Рекрутская повинность. Значение ее в ряду систем формирования и комплектования войск и историческое развитие ее в России. Киев, 1869. 87 с.
22. Сидорук С. Запровадження та становлення системи рекрутських наборів до російської армії у Правобережній Україні наприкінці XVIII ст. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2011. № 4. С. 259–268.
23. Трофімук Т. Особливості рекрутських наборів євреїв до російської армії у XIX ст. (на матеріалах Волинської губернії). *Літопис Волині*. 2012. № 10. С. 43–49.
24. Устав о воинской повинности. Санкт-Петербург. 1886. 120 с.
25. Центральний державний історичний архів у м. Київ (ЦДІАК). Ф. 442. Оп. 770. Спр. 16. Арк. 125-126.
26. ЦДІАК. Ф. 442. Оп. 770. Спр. 17. Арк. 447.
27. Brock P. Freedom from Violence Sectarian Pacifism from the Middle Ages to the Great War. Toronto : University of Toronto Press. 1991. 385 p.
28. Jansen P. The Record of a Busy Life. An Autobiography. Beatrice. Nebraska. 1921. 140 p.

Avdieieva O.S. DENOMINATIONAL FEATURES OF RECRUITMENT IN THE NORTHERN PRIAZOVYA IN THE XIX CENTURY

The article reveals the confessional features of conscription to the Russian Imperial Army in the XIX century, which took place within the Northern Pripodrova, as a separate subregion of Southern Ukraine. The dynamics characterizes the regulations governing military service during the study period. The specifics of the organization and conduct of military recruitment in accordance with the confessional affiliation of the future recruit are given. The main focus of the intelligence is on such religious groups as Jews, Mennonites, "Spiritual Christians" (Doukhobors and Molokans) and Skoptsy (eunuchs). All these groups were represented within the Northern Pripodrova. Within the framework of the colonization policy of the Russian Empire and for the rapid economic rise of the newly settled lands, compact settlements of representatives of certain denominations were created. Given the general state policy for each of the religious groups, the specifics of military service were regulated. Jews served in the military separately from the Christian community. A different age requirement was set for them, as the purpose of conscription for Jews was somewhat different than for Christians. Conscription for Mennonites was not the same as for other citizens. As religious pacifists, they migrated to the empire and received the "lifelong" right to be exempt from military service. However, the reforms of the mid-nineteenth century radically changed this norm, which led to the departure of Mennonites outside the state. To stop this process, the authorities were forced to make concessions and offer the Mennonites an alternative service. Representatives of "Spiritual Christians", despite pacifist ideas in their own doctrine, did not enjoy benefits. The Skoptsy were not pacifists, but they were also persecuted by the authorities (unlike the Doukhobors and Molokans during the reigns of all emperors). The state often used conscription as a punishment for those who "fell away" from Orthodoxy. In the places of service for sectarians, all conditions were created for their rapid conversion to the official version of Orthodoxy.

Key words: conscription, recruitment, Northern Pripodrova, denomination, army.